

Συλλογή της Νομολογίας

ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (τμήμα μείζονος συνθέσεως)

της 7ης Οκτωβρίου 2019*

«Προδικαστική παραπομπή – Κοινωνική πολιτική – Άρθρο 119 της Συνθήκης ΕΚ (κατόπιν τροποποίησης, άρθρο 141 ΕΚ) – Άνδρες και γυναίκες εργαζόμενοι – Ισότητα αμοιβής – Ιδιωτικό επαγγελματικό συνταξιοδοτικό σύστημα – Γενικό όριο ηλικίας συνταξιοδότησης διαφοροποιούμενο ανάλογα με το φύλο – Ημερομηνία λήψης μέτρων για την αποκατάσταση της ίσης μεταχείρισης – Αναδρομική εξίσωση του ορίου αυτού με το όριο ηλικίας των προσώπων που βρίσκονταν προηγουμένως σε μειονεκτική θέση»

Στην υπόθεση C-171/18,

με αντικείμενο αίτηση προδικαστικής αποφάσεως δυνάμει του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, που υπέβαλε το Court of Appeal (England & Wales) (Civil Division) [εφετείο (Αγγλία και Ουαλία) (πολιτικό τμήμα), Ηνωμένο Βασίλειο] με απόφαση της 16ης Φεβρουαρίου 2018, η οποία περιήλθε στο Δικαστήριο στις 5 Μαρτίου 2018, στο πλαίσιο της δίκης

Safeway Ltd

κατά

Andrew Richard Newton,

Safeway Pension Trustees Ltd,

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ (τμήμα μείζονος συνθέσεως),

συγκείμενο από τους Κ. Lenaerts, Πρόεδρο, R. Silva de Lapuerta, Αντιπρόεδρο, A. Arabadjiev, A. Prechal, M. Βηλαρά, P. G. Xuereb και L. S. Rossi, προέδρους τμήματος, A. Rosas, E. Juhász, M. Pešič, J. Malenovský, T. von Danwitz (εισηγητή) και N. Rīčarra, δικαστές,

γενικός εισαγγελέας: E. Tanchev

γραμματέας: V. Giacobbo-Peyronnel, διοικητική υπάλληλος,

έχοντας υπόψη την έγγραφη διαδικασία και κατόπιν της επ' ακροατηρίου συζητήσεως της 4ης Φεβρουαρίου 2019,

λαμβάνοντας υπόψη τις παρατηρήσεις που υπέβαλαν:

- η Safeway Ltd, εκπροσωπούμενη από τους B. Green, S. Allen, D. Pannick, QC, M. R. Mehta, barrister, καθώς και από τους T. Green και J. Heap, solicitors,

* Γλώσσα διαδικασίας: η αγγλική.

- ο A. R. Newton, εκπροσωπούμενος από τον A. Short, QC, την C. Bell και τον M. Uberoi, barristers, καθώς και από την C. Rowland-Frank και τον J. H. C. Briggs, solicitors,
- η Safeway Pension Trustees Ltd, εκπροσωπούμενη από τον D. Murphy και την E. King, solicitors, καθώς και από τον D. Grant, barrister,
- η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, εκπροσωπούμενη από την A. Szymkowska και τον L. Flynn,

αφού άκουσε τον γενικό εισαγγελέα που ανέπτυξε τις προτάσεις του κατά τη συνεδρίαση της 28ης Μαρτίου 2019,

εκδίδει την ακόλουθη

Απόφαση

- 1 Η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως αφορά την ερμηνεία του άρθρου 119 της Συνθήκης ΕΚ (κατόπιν τροποποίησης, άρθρου 141 ΕΚ).
- 2 Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ, αφενός, της Safeway Ltd και, αφετέρου, του Andrew Richard Newton και της Safeway Pension Trustees Ltd σχετικά με την εξίσωση των συνταξιοδοτικών παροχών των γυναικών και ανδρών που ήταν μέλη του συνταξιοδοτικού συστήματος το οποίο διαχειριζόταν η Safeway Pension Trustees.

Το νομικό πλαίσιο

- 3 Η αρχή της ισότητας της αμοιβής μεταξύ ανδρών και γυναικών εργαζομένων, η οποία κατοχυρώνεται σήμερα στο άρθρο 157 ΣΛΕΕ, καθιερωνόταν, κατά τον χρόνο των πραγματικών περιστατικών της υπόθεσης της κύριας δίκης, με το άρθρο 119 της Συνθήκης ΕΚ.
- 4 Κατά την τελευταία αυτή διάταξη:

«Κάθε κράτος μέλος εξασφαλίζει κατά τη διάρκεια του πρώτου σταδίου και διατηρεί εν συνεχεία την εφαρμογή της αρχής της ισότητας των αμοιβών για όμοια εργασία μεταξύ εργαζομένων ανδρών και γυναικών.

Ως αμοιβή νοούνται, κατά την έννοια του παρόντος άρθρου, οι συνήθεις βασικοί ή ελάχιστοι μισθοί ή αποδοχές και όλα τα άλλα οφέλη που παρέχονται άμεσα ή έμμεσα, σε χρήματα ή σε είδος, από τον εργοδότη στον εργαζόμενο, λόγω της σχέσεως εργασίας.

Η ισότης αμοιβής χωρίς διακρίσεις φύλου συνεπάγεται:

- α) ότι η αμοιβή, παρεχόμενη για όμοια εργασία που πληρώνεται κατ' αποκοπήν καθορίζεται με βάση την ίδια μονάδα μετρήσεως·
- β) ότι η αμοιβή, η παρεχόμενη για εργασία που πληρώνεται με βάση τη χρονική διάρκεια είναι η ίδια για όμοια θέση εργασίας.»

Η διαφορά της κύριας δίκης και το προδικαστικό ερώτημα

- 5 Το επίμαχο στην υπόθεση της κύριας δίκης συνταξιοδοτικό σύστημα συστάθηκε υπό μορφή trust [στο εξής: εμπιστεύμα] από τη Safeway το 1978. Η ρήτρα 19 της πράξης περί σύστασης του συνταξιοδοτικού αυτού συστήματος (στο εξής: ρήτρα τροποποίησης) παρέχει, κατ' ουσίαν, τη δυνατότητα να τροποποιηθεί αναδρομικά, από την ημερομηνία γραπτής ανακοίνωσης προς τα μέλη, το εν λόγω συνταξιοδοτικό σύστημα, συμπεριλαμβανομένης της αξίας των παροχών, μέσω πράξης εμπιστεύματος. Η ρήτρα αυτή έχει ως εξής:
- «Οποτεδήποτε κριθεί απαραίτητο, η βασική εταιρία δύναται, με τη σύμφωνη γνώμη των εμπιστευματοδόχων (“trustees”), να τροποποιεί ή να συμπληρώνει, με συμπληρωματική πράξη (“supplemental deed”) καταρτιζόμενη από τη βασική εταιρία και τους εμπιστευματοδόχους, οποιαδήποτε από τις αρμοδιότητες που προβλέπονται στο πλαίσιο του εμπιστεύματος και οποιαδήποτε από τις διατάξεις του συνταξιοδοτικού συστήματος, συμπεριλαμβανομένης της παρούσας πράξης περί σύστασης του εν λόγω συστήματος (“Trust Deed”) και των κανόνων του (“Rules”), καθώς και οποιαδήποτε από τις πράξεις και τα λοιπά έγγραφα που συμπληρώνουν την παρούσα πράξη και τις μνημονευόμενες στο δεύτερο συνημμένο παράρτημα πράξεις, η δε εξουσία αυτή τροποποίησης δύναται να ασκείται με τέτοιον τρόπο ώστε η ημερομηνία έναρξης ισχύος, η οποία καθορίζεται με τη συμπληρωματική πράξη, να μπορεί να είναι η ημερομηνία έκδοσης της εν λόγω πράξης ή η ημερομηνία προγενέστερης γραπτής ανακοίνωσης προς τα μέλη, με την οποία τους γνωστοποιούνται τα τροποποιηθέντα ή συμπληρωθέντα στοιχεία, ή οποιαδήποτε εύλογη ημερομηνία που προηγείται ή έπεται της ημερομηνίας έκδοσης της πράξης αυτής, ούτως ώστε οι τροποποιήσεις ή συμπληρώσεις να εφαρμόζονται, κατά περίπτωση, είτε αναδρομικά είτε για το μέλλον.»
- 6 Το επίμαχο στην υπόθεση της κύριας δίκης συνταξιοδοτικό σύστημα είχε αρχικά καθορίσει διαφορετικό γενικό όριο ηλικίας συνταξιοδότησης (στο εξής: γενικό όριο ηλικίας) για τους άνδρες και τις γυναίκες, συγκεκριμένα δε τα 65 έτη για τους άνδρες και τα 60 έτη για τις γυναίκες, πλην όμως, με την απόφαση της 17ης Μαΐου 1990, Barber (C-262/88, EU:C:1990:209), το Δικαστήριο έκρινε κατ' ουσίαν ότι ο καθορισμός διαφορετικού γενικού ορίου ηλικίας ανάλογα με το φύλο συνιστά δυσμενή διάκριση απαγορευόμενη από το άρθρο 119 της Συνθήκης ΕΚ. Κατόπιν της ως άνω απόφασης, η Safeway και η Safeway Pension Trustees, με ανακοινώσεις της 1ης Σεπτεμβρίου 1991 και της 1ης Δεκεμβρίου 1991 (στο εξής: ανακοινώσεις του 1991), ενημέρωσαν εγγράφως τα μέλη του συνταξιοδοτικού συστήματος ότι το σύστημα αυτό επρόκειτο να τροποποιηθεί, από 1ης Δεκεμβρίου 1991, με την καθιέρωση ενιαίου γενικού ορίου ηλικίας 65 ετών για όλα τα μέλη. Στις 2 Μαΐου 1996, εκδόθηκε πράξη εμπιστεύματος για την τροποποίηση του εν λόγω συστήματος, με την οποία καθορίστηκε, από 1ης Δεκεμβρίου 1991, ενιαίο γενικό όριο ηλικίας 65 ετών.
- 7 Δεδομένου ότι το 2009 τέθηκε ζήτημα συμβατότητας της αναδρομικής τροποποίησης του επίμαχου στην υπόθεση της κύριας δίκης συνταξιοδοτικού συστήματος με το δίκαιο της Ένωσης, η Safeway κίνησε τη διαδικασία της κύριας δίκης με αίτημα να διαπιστωθεί ότι το ενιαίο γενικό όριο ηλικίας των 65 ετών καθιερώθηκε εγκύρως από 1ης Δεκεμβρίου 1991. Στο πλαίσιο της διαδικασίας αυτής, ο A. R. Newton ορίστηκε εκπρόσωπος των μελών.
- 8 Με απόφαση της 29ης Φεβρουαρίου 2016, το High Court of Justice (England & Wales), Chancery division [άνωτερο δικαστήριο (Αγγλία και Ουαλία), τμήμα εμπορικών και λοιπών ιδιωτικών διαφορών, Ηνωμένο Βασίλειο], έκρινε ότι η αναδρομική τροποποίηση του επίμαχου στην υπόθεση της κύριας δίκης συνταξιοδοτικού συστήματος αντέβαινε στο άρθρο 119 της Συνθήκης ΕΚ και ότι, ως εκ τούτου, τα συνταξιοδοτικά δικαιώματα των μελών έπρεπε να υπολογιστούν βάσει ενιαίου γενικού ορίου ηλικίας 60 ετών για την περίοδο από την 1η Δεκεμβρίου 1991 έως τις 2 Μαΐου 1996.

- 9 Επιληφθέν εφέσεως ασκηθείσας από τη Safeway κατά της απόφασης αυτής, το αιτούν δικαστήριο εκτιμά ότι, βάσει του εθνικού δικαίου, οι ανακοινώσεις του 1991 δεν ήταν ικανές, αυτές καθεαυτές, να τροποποιήσουν εγκύτως το επίμαχο στην υπόθεση της κύριας δίκης συνταξιοδοτικό σύστημα και ότι η μόνη έγκυρη τροποποίηση ήταν εκείνη η οποία προέκυψε από την πράξη εμπιστεύματος της 2ας Μαΐου 1996.
- 10 Ωστόσο, το ως άνω δικαστήριο εκθέτει ότι, βάσει του εθνικού δικαίου, η ρήτρα τροποποίησης και οι ανακοινώσεις του 1991 είχαν ως αποτέλεσμα να καταστούν τα θεμελιωμένα συνταξιοδοτικά δικαιώματα των μελών, για την περίοδο μεταξύ 1ης Δεκεμβρίου 1991 και 2ας Μαΐου 1996, «ανακλητά» (defeasible), οπότε τα δικαιώματα αυτά μπορούσαν εκ των υστέρων, ανά πάσα στιγμή, να μειωθούν αναδρομικά. Το αιτούν δικαστήριο εκτιμά επομένως ότι, βάσει του εθνικού δικαίου, η πράξη εμπιστεύματος της 2ας Μαΐου 1996 μπορούσε εγκύτως να αυξήσει το γενικό όριο ηλικίας των γυναικών στα 65 έτη και να διατηρήσει εκείνο των ανδρών στην ίδια αυτή ηλικία για την ως άνω περίοδο, πλην όμως διερωτάται αν μια τέτοια λύση είναι σύμφωνη με το άρθρο 119 της Συνθήκης ΕΚ, όπως έχει ερμηνευθεί από το Δικαστήριο.
- 11 Υπό τις συνθήκες αυτές, το Court of Appeal (England & Wales) (Civil Division) [εφετείο (Αγγλία και Ουαλία) (πολιτικό τμήμα), Ηνωμένο Βασίλειο] αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο το ακόλουθο προδικαστικό ερώτημα:

«Εάν οι κανόνες που διέπουν ένα συνταξιοδοτικό σύστημα παρέχουν, δυνάμει του εθνικού δικαίου, την εξουσία τροποποίησης της σχετικής με το εν λόγω σύστημα ιδρυτικής πράξεως του εμπιστεύματος (“trust deed”), με σκοπό την αναδρομική μείωση του ύψους των θεμελιωμένων συνταξιοδοτικών δικαιωμάτων τόσο των ανδρών όσο και των γυναικών για το χρονικό διάστημα που μεσολάβησε μεταξύ της ημερομηνίας εκδόσεως γραπτής ανακοινώσεως περί των σκοπούμενων τροποποιήσεων του εν λόγω συστήματος και της ημερομηνίας κατά την οποία τροποποιήθηκε πράγματι η ιδρυτική πράξη του εμπιστεύματος, έχει το άρθρο 157 [ΣΛΕΕ] (ήτοι το πρώην, κατά τον κρίσιμο για την επίμαχη διαφορά χρόνο, άρθρο 119 της [Συνθήκης ΕΚ]) την έννοια ότι απαιτεί τα θεμελιωμένα συνταξιοδοτικά δικαιώματα τόσο των ανδρών όσο και των γυναικών να αντιμετωπίζονται ως αμετάκλητα κατά τη διάρκεια της συγκεκριμένης περιόδου, υπό την έννοια ότι τα συνταξιοδοτικά αυτά δικαιώματα προστατεύονται έναντι τυχόν αναδρομικής μειώσεως μέσω της εξουσίας τροποποίησης που προβλέπεται από το εθνικό δίκαιο;»

Επί του προδικαστικού ερωτήματος

- 12 Προκαταρκτικώς, επισημαίνεται ότι, όπως προκύπτει από την απόφαση περί παραπομπής, η διαφορά της κύριας δίκης αφορά μόνον τα συνταξιοδοτικά δικαιώματα που απέκτησαν τα μέλη του επίμαχου στην υπόθεση της κύριας δίκης συνταξιοδοτικού συστήματος κατά την περίοδο μεταξύ 1ης Δεκεμβρίου 1991 και 2ας Μαΐου 1996. Υπό τις συνθήκες αυτές, το υποβληθέν προδικαστικό ερώτημα πρέπει να εξεταστεί βάσει του άρθρου 119 της Συνθήκης ΕΚ, το οποίο ίσχυε κατά την περίοδο εκείνη.
- 13 Με το προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ερωτά, κατ’ ουσίαν, αν το άρθρο 119 της Συνθήκης ΕΚ έχει την έννοια ότι δεν επιτρέπει σε συνταξιοδοτικό σύστημα να θεσπίσει, προκειμένου να παύσει δυσμενής διάκριση αντιβαίνουσα στη διάταξη αυτή και απορρέουσα από τον καθορισμό διαφορετικού γενικού ορίου ηλικίας ανάλογα με το φύλο, μέτρο το οποίο εξισώνει αναδρομικά το γενικό όριο ηλικίας των μελών του ως άνω συστήματος με εκείνο των προσώπων της κατηγορίας που βρισκόταν προηγουμένως σε μειονεκτική θέση, όσον αφορά την περίοδο που μεσολάβησε μεταξύ της ανακοίνωσης και της θέσπισης του μέτρου αυτού, όταν ένα τέτοιο μέτρο επιτρέπεται κατά το εθνικό δίκαιο και κατά την πράξη περί σύστασης του εν λόγω συνταξιοδοτικού συστήματος.

- 14 Προκειμένου να δοθεί απάντηση στο ερώτημα αυτό, πρέπει να υπομνησθεί ότι, με την απόφαση της 17ης Μαΐου 1990, Barber (C-262/88, EU:C:1990:209), το Δικαστήριο έκρινε, κατ' ουσίαν, ότι ο καθορισμός διαφορετικού γενικού ορίου ηλικίας ανάλογα με το φύλο για τις συντάξεις που καταβάλλονται από συνταξιοδοτικό σύστημα συνιστά δυσμενή διάκριση απαγορευόμενη από το άρθρο 119 της Συνθήκης ΕΚ.
- 15 Το Δικαστήριο έχει επίσης αποφανθεί επί των συνεπειών που απορρέουν από τη διαπίστωση τέτοιας διάκρισης, μεταξύ άλλων με τις αποφάσεις της 28ης Σεπτεμβρίου 1994, Coloroll Pension Trustees (C-200/91, EU:C:1994:348), της 28ης Σεπτεμβρίου 1994, Avdel Systems (C-408/92, EU:C:1994:349), και της 28ης Σεπτεμβρίου 1994, van den Akker (C-28/93, EU:C:1994:351). Όπως προκύπτει από τη νομολογία αυτή, οι εν λόγω συνέπειες διαφέρουν ανάλογα με τις σχετικές περιόδους απασχόλησης.
- 16 Όσον αφορά, πρώτον, τις περιόδους απασχόλησης που προηγήθηκαν της ημερομηνίας έκδοσης της απόφασης Barber (C-262/88, EU:C:1990:209), δηλαδή της 17ης Μαΐου 1990, τα συνταξιοδοτικά συστήματα δεν υποχρεούνται να εφαρμόζουν ενιαίο γενικό όριο ηλικίας, δεδομένου ότι το Δικαστήριο έχει περιορίσει τα διαχρονικά αποτελέσματα της απόφασης αυτής αποκλείοντας τη δυνατότητα εφαρμογής του άρθρου 119 της Συνθήκης ΕΚ επί των συνταξιοδοτικών παροχών που οφείλονται βάσει των εν λόγω περιόδων (πρβλ. αποφάσεις της 28ης Σεπτεμβρίου 1994, Coloroll Pension Trustees, C-200/91, EU:C:1994:348, σκέψη 34, της 28ης Σεπτεμβρίου 1994, Avdel Systems, C-408/92, EU:C:1994:349, σκέψη 19, και της 28ης Σεπτεμβρίου 1994, van den Akker, C-28/93, EU:C:1994:351, σκέψη 12).
- 17 Όσον αφορά, δεύτερον, τις περιόδους απασχόλησης που μεσολάβησαν μεταξύ της 17ης Μαΐου 1990 και της θέσπισης, από το οικείο συνταξιοδοτικό σύστημα, μέτρων για την αποκατάσταση της ίσης μεταχείρισης, στα πρόσωπα της ευρισκόμενης σε μειονεκτική θέση κατηγορίας πρέπει να χορηγούνται τα ίδια πλεονεκτήματα με εκείνα των οποίων απολαύουν τα πρόσωπα της προνομιούχου κατηγορίας, δεδομένου ότι, ελλείψει ορθής εφαρμογής του άρθρου 119 της Συνθήκης ΕΚ μέσω του εθνικού δικαίου, τα πλεονεκτήματα αυτά εξακολουθούν να αποτελούν το μόνο έγκυρο σύστημα αναφοράς (πρβλ. αποφάσεις της 28ης Σεπτεμβρίου 1994, Coloroll Pension Trustees, C-200/91, EU:C:1994:348, σκέψεις 31 και 32, της 28ης Σεπτεμβρίου 1994, Avdel Systems, C-408/92, EU:C:1994:349, σκέψεις 16 και 17, καθώς και της 28ης Σεπτεμβρίου 1994, van den Akker, C-28/93, EU:C:1994:351, σκέψεις 16 και 17).
- 18 Όσον αφορά, τρίτον, τις περιόδους απασχόλησης που διανύθηκαν μετά τη θέσπιση, από το οικείο συνταξιοδοτικό σύστημα, μέτρων για την αποκατάσταση της ίσης μεταχείρισης, το άρθρο 119 της Συνθήκης ΕΚ δεν αντιτίθεται στη μείωση των πλεονεκτημάτων των προηγούμενως προνομιούχων προσώπων στο επίπεδο των πλεονεκτημάτων των προσώπων που βρίσκονταν προηγούμενως σε μειονεκτική θέση, δεδομένου ότι η διάταξη αυτή απαιτεί μόνο να λαμβάνουν οι άνδρες και οι γυναίκες εργαζόμενοι ίση αμοιβή για όμοια εργασία, χωρίς ωστόσο να επιβάλλει συγκεκριμένο επίπεδο αμοιβής (πρβλ. αποφάσεις της 28ης Σεπτεμβρίου 1994, Coloroll Pension Trustees, C-200/91, EU:C:1994:348, σκέψη 33, της 28ης Σεπτεμβρίου 1994, Avdel Systems, C-408/92, EU:C:1994:349, σκέψη 21, και της 28ης Σεπτεμβρίου 1994, van den Akker, C-28/93, EU:C:1994:351, σκέψη 19).
- 19 Εν προκειμένω, η διαφορά της κύριας δίκης αφορά μόνον το ζήτημα αν τα συνταξιοδοτικά δικαιώματα των μελών του επίμαχου στην υπόθεση της κύριας δίκης συνταξιοδοτικού συστήματος για την περίοδο από την 1η Δεκεμβρίου 1991 έως τις 2 Μαΐου 1996 πρέπει να υπολογιστούν βάσει ενιαίου γενικού ορίου ηλικίας 60 ή 65 ετών. Στο πλαίσιο αυτό, το αιτούν δικαστήριο διερωτάται κατ' ουσίαν αν, λαμβανομένης υπόψη της νομολογίας που παρατίθεται στη σκέψη 17 της παρούσας απόφασης, η πράξη εμπιστεύματος της 2ας Μαΐου 1996 μπορούσε εγκύρως, όσον αφορά την ως άνω περίοδο, να εξισώσει αναδρομικά το γενικό όριο ηλικίας των εν λόγω μελών με εκείνο των προσώπων της κατηγορίας που βρισκόταν προηγούμενως σε μειονεκτική θέση, δηλαδή των ανδρών εργαζομένων.

- 20 Συναφώς, επισημαίνεται, κατά πρώτον, ότι, καθόσον το προδικαστικό ερώτημα και το σκεπτικό της απόφασης περί παραπομπής αφορούν την εξίσωση, η οποία πραγματοποιήθηκε με την ως άνω πράξη εμπιστεύματος αναδρομικά από 1ης Δεκεμβρίου 1991, του γενικού ορίου ηλικίας των μελών του επίμαχου στην υπόθεση της κύριας δίκης συνταξιοδοτικού συστήματος με εκείνο των προσώπων της κατηγορίας που βρισκόταν προηγουμένως σε μειονεκτική θέση, το ερώτημα αυτό πρέπει να γίνει αντιληπτό ως στηριζόμενο στην παραδοχή ότι μέτρα για την αποκατάσταση της ίσης μεταχείρισης ελήφθησαν μόλις στις 2 Μαΐου 1996, μέσω της εν λόγω πράξης εμπιστεύματος.
- 21 Ενώπιον του Δικαστηρίου, η Safeway και η Επιτροπή αμφισβήτησαν την ως άνω παραδοχή, υποστηρίζοντας, κατ' ουσίαν, ότι οι ανακοινώσεις του 1991 και η διαχείριση του επίμαχου στην υπόθεση της κύριας δίκης συνταξιοδοτικού συστήματος βάσει ενιαίου γενικού ορίου ηλικίας 65 ετών από 1ης Δεκεμβρίου 1991 πρέπει να θεωρηθούν ως μέτρα τα οποία αποκατέστησαν, από την ημερομηνία αυτή, την ίση μεταχείριση.
- 22 Μολονότι εναπόκειται καταρχήν στο αιτούν δικαστήριο, το οποίο έχει άμεση γνώση της διαφοράς της κύριας δίκης και είναι το μόνο αρμόδιο για την ερμηνεία του εσωτερικού δικαίου, να διαπιστώσει την ημερομηνία κατά την οποία θεσπίστηκαν τα μέτρα για την αποκατάσταση της ίσης μεταχείρισης, εντούτοις τα εν λόγω μέτρα πρέπει να ανταποκρίνονται στις απαιτήσεις του δικαίου της Ένωσης και, ως εκ τούτου, το Δικαστήριο μπορεί να παράσχει στον εθνικό δικαστή λυσιτελή στοιχεία ερμηνείας του δικαίου αυτού (πρβλ. αποφάσεις της 16ης Ιουνίου 2016, EURO 2004. Hungary, C-291/15, EU:C:2016:455, σκέψη 36, καθώς και της 30ής Ιουνίου 2016, Ciur, C-288/14, μη δημοσιευθείσα, EU:C:2016:495, σκέψη 33).
- 23 Συναφώς, υπενθυμίζεται ότι, κατά πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, το άρθρο 119 της Συνθήκης ΕΚ παράγει άμεσα αποτελέσματα, καθόσον γεννά υπέρ των ιδιωτών δικαιώματα που τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν να προασπίζουν (πρβλ. αποφάσεις της 8ης Απριλίου 1976, Defrenne, 43/75, EU:C:1976:56, σκέψη 24, και της 28ης Σεπτεμβρίου 1994, van den Akker, C-28/93, EU:C:1994:351, σκέψη 21).
- 24 Δεδομένου του άμεσου αποτελέσματος του άρθρου 119 της Συνθήκης ΕΚ, η εφαρμογή της διάταξης αυτής από τον εργοδότη μετά τη διαπίστωση δυσμενούς διάκρισης πρέπει να είναι άμεση και πλήρης, οπότε τα μέτρα που λαμβάνονται προς αποκατάσταση της ίσης μεταχείρισης δεν μπορούν, καταρχήν, να υπόκεινται σε προϋποθέσεις οι οποίες θα είχαν ως αποτέλεσμα τη, μεταβατική έστω, διατήρηση της δυσμενούς διάκρισης (πρβλ. απόφαση της 28ης Σεπτεμβρίου 1994, Avdel Systems, C-408/92, EU:C:1994:349, σκέψεις 25 και 26).
- 25 Επιπλέον, πρέπει να τηρείται η αρχή της ασφάλειας δικαίου. Η αρχή αυτή, η οποία πρέπει να τηρείται με ιδιαίτερη αυστηρότητα όταν πρόκειται για ρύθμιση δυνάμενη να έχει οικονομικές συνέπειες, επιτάσσει να εφαρμόζονται τα απονεμόμενα στους ιδιώτες από το δίκαιο της Ένωσης δικαιώματα κατά τρόπο αρκούντως ακριβή, σαφή και προβλέψιμο, ώστε οι ενδιαφερόμενοι να έχουν τη δυνατότητα να γνωρίζουν επακριβώς τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις τους και να ενεργούν προσηκόντως καθώς και να επικαλούνται, ενδεχομένως, τα εν λόγω δικαιώματα ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων. Η καθιέρωση μιας απλής πρακτικής, στερούμενης δεσμευτικού έννομου αποτελέσματος έναντι των ενδιαφερομένων, δεν πληροί τις απαιτήσεις αυτές (πρβλ. αποφάσεις της 2ας Δεκεμβρίου 2009, Aventis Pasteur, C-358/08, EU:C:2009:744, σκέψη 47, και της 8ης Μαρτίου 2017, Euro Park Service, C-14/16, EU:C:2017:177, σκέψεις 36 έως 38, 40 και 42 καθώς και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).
- 26 Επομένως, τα μέτρα που λαμβάνονται για να τεθεί τέλος σε δυσμενή διάκριση αντίθετη προς το άρθρο 119 της Συνθήκης ΕΚ πρέπει, προκειμένου να μπορούν να θεωρηθούν ως μέτρα για την αποκατάσταση της απαιτούμενης από την εν λόγω διάταξη ίσης μεταχείρισης, να πληρούν τις απαιτήσεις που εκτίθενται στις σκέψεις 24 και 25 της παρούσας απόφασης.

- 27 Εν προκειμένω, όμως, τα μέτρα που ελήφθησαν από το επίμαχο στην υπόθεση της κύριας δίκης συνταξιοδοτικό σύστημα πριν από την έκδοση της πράξης εμπιστεύματος της 2ας Μαΐου 1996 δεν πληρούν τις απαιτήσεις αυτές.
- 28 Συγκεκριμένα, όπως προκύπτει από την απόφαση περί παραπομπής, το επίμαχο στην υπόθεση της κύριας δίκης συνταξιοδοτικό σύστημα τροποποιήθηκε εγκύρως, βάσει του εθνικού δικαίου, μόνο με την έκδοση της ως άνω πράξης εμπιστεύματος. Συναφώς, το αιτούν δικαστήριο έκρινε, με απόφαση που εξέδωσε στις 5 Οκτωβρίου 2017 στο πλαίσιο της κύριας δίκης, ότι το γράμμα της ρήτρας τροποποίησης επιτρέπει τροποποιήσεις μόνο μέσω πράξης εμπιστεύματος και ότι το εθνικό δίκαιο αντιτίθεται σε ερμηνεία της εν λόγω ρήτρας κατά τρόπο αποκλίνοντα από το γράμμα αυτό, λαμβανομένης υπόψη της ανάγκης προστασίας των δικαιούχων του εν λόγω συνταξιοδοτικού συστήματος και παροχής σε αυτούς της δυνατότητας να γνωρίζουν τα δικαιώματά τους.
- 29 Από την απόφαση περί παραπομπής φαίνεται επίσης να προκύπτει ότι μοναδικό έννομο αποτέλεσμα της ρήτρας τροποποίησης και των ανακοινώσεων του 1991 ήταν ότι δόθηκε στους υπευθύνους του επίμαχου στην υπόθεση της κύριας δίκης συνταξιοδοτικού συστήματος η ευχέρεια αναδρομικής εξίσωσης του γενικού ορίου ηλικίας των μελών του συστήματος αυτού με εκείνο των ανδρών, μέσω της έκδοσης πράξης εμπιστεύματος σε οποιοδήποτε μεταγενέστερο χρονικό σημείο.
- 30 Η καθιέρωση, όμως, μιας τέτοιας ευχέρειας, δυνάμενης να ασκηθεί σε χρονικό σημείο το οποίο οι εν λόγω υπεύθυνοι μπορούσαν ελεύθερα να επιλέξουν, δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι έθεσε τέλος στην επίμαχη στην υπόθεση της κύριας δίκης δυσμενή διάκριση ή ότι παρέσχε στα μέλη τη δυνατότητα να γνωρίζουν επακριβώς τα δικαιώματά τους.
- 31 Όσον αφορά τη διαχείριση του συστήματος από 1ης Δεκεμβρίου 1991, από τη σκέψη 25 της παρούσας απόφασης προκύπτει ότι η καθιέρωση απλής πρακτικής, στερούμενης δεσμευτικού έννομου αποτελέσματος έναντι των ενδιαφερομένων, δεν πληροί τις απαιτήσεις της αρχής της ασφάλειας δικαίου και, συνεπώς, δεν μπορεί να θεωρηθεί ως μέτρο για την αποκατάσταση της ίσης μεταχείρισης η οποία απαιτείται από το άρθρο 119 της Συνθήκης ΕΚ.
- 32 Υπό τις συνθήκες αυτές, στο πλαίσιο του επίμαχου στην υπόθεση της κύριας δίκης συνταξιοδοτικού συστήματος, μέτρα τα οποία πληρούν τις μνημονευόμενες στις σκέψεις 24 και 25 της παρούσας απόφασης απαιτήσεις του δικαίου της Ένωσης ελήφθησαν μόλις στις 2 Μαΐου 1996, μέσω της πράξης εμπιστεύματος που εκδόθηκε κατά την ημερομηνία αυτή.
- 33 Όσον αφορά, κατά δεύτερον, το ζήτημα αν το άρθρο 119 της Συνθήκης ΕΚ επιτρέπει τη λήψη μέτρου, όπως το προβλεπόμενο στην εν λόγω πράξη εμπιστεύματος, το οποίο συνίσταται στην αναδρομική εξίσωση, από 1ης Δεκεμβρίου 1991, του γενικού ορίου ηλικίας των μελών συνταξιοδοτικού συστήματος με το γενικό όριο ηλικίας των προσώπων της κατηγορίας που βρισκόταν προηγουμένως σε μειονεκτική θέση, υπενθυμίζεται ότι, κατά πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, όταν διαπιστώνεται διάκριση αντίθετη προς το δίκαιο της Ένωσης και ενόσω δεν έχουν ληφθεί μέτρα για την αποκατάσταση της ίσης μεταχείρισης, η τήρηση της αρχής της ισότητας μπορεί να εξασφαλιστεί μόνο με τη χορήγηση, στα πρόσωπα της ευρισκόμενης σε μειονεκτική θέση κατηγορίας, των ίδιων πλεονεκτημάτων με εκείνα των οποίων απολαύουν τα πρόσωπα της προνομιούχου κατηγορίας (αποφάσεις της 28ης Ιανουαρίου 2015, *Starjakob*, C-417/13, EU:C:2015:38, σκέψη 46, καθώς και της 22ας Ιανουαρίου 2019, *Cresco Investigation*, C-193/17, EU:C:2019:43, σκέψη 79 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).
- 34 Το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι η αρχή αυτή δεν επιτρέπει σε συνταξιοδοτικό σύστημα να εξαλείφει δυσμενή διάκριση αντίθετη προς το άρθρο 119 της Συνθήκης ΕΚ καταργώντας αναδρομικώς τα πλεονεκτήματα των προσώπων της προνομιούχου κατηγορίας (πρβλ. απόφαση της 28ης Σεπτεμβρίου 1994, *Avdel Systems*, C-408/92, EU:C:1994:349, σκέψεις 5, 13, 14, 17 και 18).

- 35 Το αιτούν δικαστήριο διερωτάται ωστόσο αν η ως άνω νομολογία έχει εφαρμογή και σε περιπτώσεις, όπως η επίμαχη στην υπόθεση της κύριας δίκης, στις οποίες τα σχετικά συνταξιοδοτικά δικαιώματα είναι, βάσει του εθνικού δικαίου και της πράξης περί σύστασης του επίμαχου συνταξιοδοτικού συστήματος, ανακλητά.
- 36 Μολονότι το Δικαστήριο δεν έχει ακόμη αποφανθεί ρητώς επί του ζητήματος αυτού, η ευχέρεια, σε τέτοιες περιπτώσεις, αναδρομικής εξίσωσης των προϋποθέσεων που αφορούν τα δικαιώματα των μελών συνταξιοδοτικού συστήματος με τις προϋποθέσεις των προσώπων της κατηγορίας που βρισκόταν προηγουμένως σε μειονεκτική θέση δεν έχει, εντούτοις, κανένα έρεισμα στην εν λόγω νομολογία. Αντιθέτως, όπως επισήμανε ο γενικός εισαγγελέας στο σημείο 64 των προτάσεών του, η αναγνώριση της ως άνω ευχέρειας θα καθιστούσε σε μεγάλο βαθμό την ίδια αυτή νομολογία άνευ περιεχομένου, καθόσον, σε περίπτωση τέτοιας αναγνώρισης, η εν λόγω νομολογία θα είχε εφαρμογή μόνο σε καταστάσεις στις οποίες η αναδρομική εξίσωση απαγορεύεται, εν πάση περιπτώσει, ήδη από το εθνικό δίκαιο ή από την πράξη περί σύστασης του συνταξιοδοτικού συστήματος.
- 37 Επιπλέον, και προπάντων, τονίζεται ότι κάθε μέτρο που αποσκοπεί στην εξάλειψη δυσμενούς διάκρισης αντίθετης προς το δίκαιο της Ένωσης συνιστά εφαρμογή του δικαίου αυτού, η οποία πρέπει να είναι σύμφωνη με τις απαιτήσεις του. Ειδικότερα, δεν μπορεί να γίνει επίκληση του εθνικού δικαίου ή των διατάξεων της πράξης περί σύστασης του οικείου συνταξιοδοτικού συστήματος προκειμένου να παρακαμφθούν οι απαιτήσεις αυτές.
- 38 Όσον αφορά τις εν λόγω απαιτήσεις, από πάγια νομολογία προκύπτει ότι η αρχή της ασφάλειας δικαίου δεν επιτρέπει, κατά κανόνα, να προσδίδεται αναδρομική ισχύς σε πράξη με την οποία εφαρμόζεται το δίκαιο της Ένωσης. Το αντίθετο μπορεί να συμβαίνει μόνο κατ' εξαίρεση, εφόσον το απαιτεί επιτακτικός λόγος γενικού συμφέροντος και εφόσον γίνεται δεόντως σεβαστή η δικαιολογημένη εμπιστοσύνη των ενδιαφερομένων (πρβλ. απόφαση της 26ης Απριλίου 2005, «Goed Wonen», C-376/02, EU:C:2005:251, σκέψεις 33 και 34 καθώς και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).
- 39 Στην αρχή αυτή προστίθενται οι απαιτήσεις οι οποίες απορρέουν, ειδικότερα, από το άρθρο 119 της Συνθήκης ΕΚ και οι οποίες πρέπει να τηρούνται από τους υπευθύνους συνταξιοδοτικού συστήματος ήδη κατά τη διαπίστωση δυσμενούς διάκρισης αντίθετης προς την εν λόγω διάταξη.
- 40 Σε σχέση με την υποχρέωση χορήγησης, για το χρονικό διάστημα κατά το οποίο δεν έχουν θεσπισθεί μέτρα προς αποκατάσταση της ίσης μεταχείρισης, στα πρόσωπα της ευρισκόμενης σε μειονεκτική θέση κατηγορίας των ίδιων πλεονεκτημάτων με εκείνα των οποίων απολαύουν τα πρόσωπα της προνομιούχου κατηγορίας, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι η υποχρέωση αυτή δικαιολογείται, μεταξύ άλλων, από το γεγονός ότι το άρθρο 119 της Συνθήκης ΕΚ εντάσσεται στον σκοπό της εναρμόνισης των όρων εργασίας υπό την έννοια της προόδου, ο οποίος απορρέει από το προοίμιο της εν λόγω Συνθήκης καθώς και από το άρθρο 117 (πρβλ. αποφάσεις της 8ης Απριλίου 1976, Defrenne, 43/75, EU:C:1976:56, σκέψεις 10, 11 και 15, καθώς και της 28ης Σεπτεμβρίου 1994, Avdel Systems, C-408/92, EU:C:1994:349, σκέψεις 15 και 17).
- 41 Η παροχή, όμως, στους υπευθύνους του οικείου συνταξιοδοτικού συστήματος της δυνατότητας να εξαλείψουν δυσμενή διάκριση αντίθετη προς το άρθρο 119 της Συνθήκης ΕΚ, θεσπίζοντας μέτρο το οποίο εξισώνει αναδρομικά το γενικό όριο ηλικίας των μελών του συστήματος αυτού με το γενικό όριο ηλικίας των προσώπων της κατηγορίας που βρισκόταν προηγουμένως σε μειονεκτική θέση, θα αντέβαινε στον ως άνω σκοπό καθώς και στην αρχή της ασφάλειας δικαίου και τις απαιτήσεις που μνημονεύονται στις σκέψεις 17, 24 και 34 της παρούσας απόφασης. Πράγματι, τυχόν αποδοχή της λύσης αυτής θα απήλλασσε τους εν λόγω υπευθύνους από την υποχρέωση να προβούν, μετά τη διαπίστωση της δυσμενούς διάκρισης, στην άμεση και πλήρη εξάλειψη της τελευταίας. Επιπλέον, θα συνιστούσε παράβαση, αφενός, της υποχρέωσης εφαρμογής, στα πρόσωπα της ευρισκόμενης προηγουμένως σε μειονεκτική θέση κατηγορίας, του προνομιακού γενικού ορίου ηλικίας των προσώπων της ευνοούμενης προηγουμένως κατηγορίας όσον αφορά τα συνταξιοδοτικά δικαιώματα για τις περιόδους απασχόλησης που μεσολάβησαν μεταξύ της ημερομηνίας έκδοσης της απόφασης της

17ης Μαΐου 1990, Barber (C-262/88, EU:C:1990:209), και της ημερομηνίας θέσπισης των μέτρων για την αποκατάσταση της ίσης μεταχείρισης και, αφετέρου, της απαγόρευσης της αναδρομικής κατάργησης των πλεονεκτημάτων των τελευταίων αυτών προσώπων. Τέλος, θα δημιουργούσε, έως τη θέσπιση τέτοιων μέτρων, αβεβαιότητα που δεν συνάδει με την αρχή της ασφάλειας δικαίου ως προς το περιεχόμενο των δικαιωμάτων των μελών.

- 42 Οι εκτιμήσεις αυτές ισχύουν και για την περίπτωση κατά την οποία τα μέλη του οικείου συνταξιοδοτικού συστήματος έχουν ενημερωθεί, μέσω ανακοίνωσης μη έχουσας τροποποιητική ισχύ, ότι, προκειμένου να αποκατασταθεί η ίση μεταχείριση, το γενικό όριο ηλικίας των μελών του εν λόγω συνταξιοδοτικού συστήματος θα εξισωθεί με το γενικό όριο ηλικίας των προσώπων της ευρισκόμενης προηγουμένως σε μειονεκτική θέση κατηγορίας.
- 43 Επομένως, όπως προκύπτει από τη σκέψη 38 της παρούσας απόφασης, η αναδρομική λήψη μέτρων με σκοπό να τεθεί τέλος σε δυσμενή διάκριση αντίθετη προς το δίκαιο της Ένωσης θα μπορούσε να είναι κατ' εξαίρεση δυνατή, υπό την προϋπόθεση ότι, πέραν του σεβασμού της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης των ενδιαφερομένων, τα μέτρα αυτά ανταποκρίνονται πράγματι σε επιτακτικό λόγο γενικού συμφέροντος. Ειδικότερα, κατά πάγια νομολογία, ο κίνδυνος σοβαρής διατάραξης της χρηματοοικονομικής ισορροπίας του οικείου συνταξιοδοτικού συστήματος μπορεί να συνιστά τέτοιον επιτακτικό λόγο γενικού συμφέροντος (πρβλ. αποφάσεις της 11ης Ιανουαρίου 2007, ITC, C-208/05, EU:C:2007:16, σκέψη 43, και της 7ης Μαρτίου 2018, DW, C-651/16, EU:C:2018:162, σκέψη 33).
- 44 Εν προκειμένω, μολονότι το αιτούν δικαστήριο εκθέτει, με την απόφαση περί παραπομπής, ότι τα χρηματοοικονομικά συμφέροντα που διακυβεύονται στη διαφορά της κύριας δίκης ανέρχονται σε περίπου 100 εκατομμύρια λίρες στερλίνες, εντούτοις δεν αναφέρει ότι η αναδρομική εξίσωση του γενικού ορίου ηλικίας των μελών του επίμαχου στην υπόθεση της κύριας δίκης συνταξιοδοτικού συστήματος με το γενικό όριο ηλικίας των προσώπων της κατηγορίας που βρισκόταν προηγουμένως σε μειονεκτική θέση ήταν αναγκαία για την αποφυγή σοβαρής διατάραξης της χρηματοοικονομικής ισορροπίας του εν λόγω συνταξιοδοτικού συστήματος. Δεδομένου ότι η δικογραφία που έχει στη διάθεσή του το Δικαστήριο δεν περιλαμβάνει άλλα στοιχεία που να αποδεικνύουν ότι το μέτρο αυτό ανταποκρινόταν πράγματι σε επιτακτικό λόγο γενικού συμφέροντος, προκύπτει ότι το εν λόγω μέτρο δεν δικαιολογείται αντικειμενικά, πράγμα το οποίο εναπόκειται ωστόσο στο αιτούν δικαστήριο να εξακριβώσει.
- 45 Κατόπιν των ανωτέρω σκέψεων, στο υποβληθέν προδικαστικό ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 119 της Συνθήκης ΕΚ έχει την έννοια ότι δεν επιτρέπει, ελλείψει αντικειμενικής δικαιολόγησης, σε συνταξιοδοτικό σύστημα να θεσπίσει, προκειμένου να παύσει δυσμενής διάκριση αντιβαίνουσα στη διάταξη αυτή και απορρέουσα από τον καθορισμό διαφορετικού γενικού ορίου ηλικίας ανάλογα με το φύλο, μέτρο το οποίο εξισώνει αναδρομικά το γενικό όριο ηλικίας των μελών του ως άνω συστήματος με εκείνο των προσώπων της κατηγορίας που βρισκόταν προηγουμένως σε μειονεκτική θέση, όσον αφορά την περίοδο που μεσολάβησε μεταξύ της ανακοίνωσης και της θέσπισης του μέτρου αυτού, ακόμη και όταν ένα τέτοιο μέτρο επιτρέπεται κατά το εθνικό δίκαιο και κατά την πράξη περί σύστασης του εν λόγω συνταξιοδοτικού συστήματος.

Επί των δικαστικών εξόδων

- 46 Δεδομένου ότι η παρούσα διαδικασία έχει ως προς τους διαδίκους της κύριας δίκης τον χαρακτήρα παρεμπόμπου που ανέκυψε ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου, σ' αυτό εναπόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων. Τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκαν όσοι υπέβαλαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο, πλην των ως άνω διαδίκων, δεν αποδίδονται.

Για τους λόγους αυτούς, το Δικαστήριο (τμήμα μείζονος συνθέσεως) αποφαινεται:

Το άρθρο 119 της Συνθήκης ΕΚ (κατόπιν τροποποίησης, άρθρο 141 ΕΚ) έχει την έννοια ότι δεν επιτρέπει, ελλείψει αντικειμενικής δικαιολόγησης, σε συνταξιοδοτικό σύστημα να θεσπίσει, προκειμένου να παύσει δυσμενής διάκριση αντιβαίνουσα στη διάταξη αυτή και απορρέουσα από τον καθορισμό διαφορετικού γενικού ορίου ηλικίας συνταξιοδότησης ανάλογα με το φύλο, μέτρο το οποίο εξισώνει αναδρομικά το γενικό όριο ηλικίας συνταξιοδότησης των μελών του ως άνω συστήματος με εκείνο των προσώπων της κατηγορίας που βρισκόταν προηγουμένως σε μειονεκτική θέση, όσον αφορά την περίοδο που μεσολάβησε μεταξύ της ανακοίνωσης και της θέσπισης του μέτρου αυτού, ακόμη και όταν ένα τέτοιο μέτρο επιτρέπεται κατά το εθνικό δίκαιο και κατά την πράξη περί σύστασης του εν λόγω συνταξιοδοτικού συστήματος.

(υπογραφές)